

Turkish Studies *Historical Analysis*

Volume 14 Issue 1, 2019, p. 31-52
DOI: 10.7827/TurkishStudies.14366
ISSN: 2667-5552
Skopje/MACEDONIA-Ankara/TURKEY

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

EXCELLENCE FOR THE FUTURE
IBU.EDU.MK

Research Article / Araştırma Makalesi

Article Info / Makale Bilgisi

✍ *Received/Geliş: Ekim 2018*

✓ *Accepted/Kabul: Mart 2019*

✍ *Referees/Hakemler: Prof. Dr. Hüseyin MUŞMAL – Doç. Dr. Salih KIŞ*

This article was checked by iThenticate.

II. MEŞRUTİYET'İN İLANINDAN SONRA BAŞLAYAN TENSİKATTA VİLAYET KAPI KETHÜDALIKLARININ KALDIRILMASI MESELESİ

*Döndü ÇAVDAR**

ÖZET

Bu makalede, Osmanlı devlet teşkilatında uzun süreden beri mevcudiyetini sürdüren vilayet kapı kethüdalıklarına yönelik, 1908-1909 tensikatında yapılan değişiklikler ve devam eden süreçte söz konusu kurumun kaldırılması ele alınmıştır. Vilayet kapı kethüdaları, Dâhiliye Nezaretindeki Kapı Kethüdaları Komisyonunda çalışan ve temsil ettiği vilayetlerin resmi işlerini yürüten memurlardır. Kapı kethüdaları esas olarak vilayetlerden Babıâli'ye gelen, Babıâli'den de vilayetlere giden evrakı kaydeder ve kapı çukadarları vasıtasıyla onları ait olduğu makamlara iletir; muhaberatı kolaylaştırır, muamelatı hızlandırır. Önemli muharreratın güvenli şekilde gönderilmesini sağlar, mevcut emirlerin de vilayetlere bildirilmesini üstlenirlerdi. Devlet teşkilatında XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren varlığı bilinen kapı kethüdaları; 1793, 1863 ve 1909 tarihlerinde üç esaslı düzenlemeye tabi tutulmuşlardır. İlk iki düzenlemeyle ilgili çalışmalar yapılmasına rağmen son düzenleme hakkında müstakil ve ayrıntılı bir araştırma yapılmamıştır. Bu konu, sadece II. Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan yeni düzenlemeler bağlamında, Dâhiliye Nezareti tensikati içinde kısaca ele alınmıştır. Bu makalede, 1908 ve 1909 tarihlerinde vilayet kapı kethüdalıklarının kaldırılması meselesinin dâhiliye nazırı, sadrazam ve kapı kethüdaları arasında, ayrıca Meclis-i Mebusan'da gündeme gelmesi ile çözümüne ilişkin gelişmeler ve bilgiler, arşiv belgeleri ışığında yorumlanarak aydınlatılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak zamanla ortaya çıkan gelişmeler ve yenilikler, Osmanlı ülkesinde posta işlerinin eskisine göre daha modern ve daha hızlı yöntemlerle yürütülmesini beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla, evrak işlerinde kapı kethüdalıklarının aracılığına gerek kalmamış, 16 Mayıs 1909'da geleneksel Osmanlı sisteminin son

* Arş. Gör. Dr., Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, E-posta: ddusunmez@selcuk.edu.tr

kalıntılarından biri olan vilayet kapı kethüdalıkları Meclis-i Mebusan tarafından kaldırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Dâhiliye Nezareti, 1908-1909 Tensikatı, Kapı Kethüdası, Vilayet Kapı Kethüdalıkları

**THE ISSUE OF ABOLITION OF PROVINCIAL KAPI
KETHÜDALIKLARI AT THE REORGANIZATION (TENSİKAT)
AFTER THE PROCLAMATION OF THE SECOND
CONSTITUTIONAL PERIOD**

ABSTRACT

In this article, the changes made to the provincial kapı kethüdalıks, which had maintained their existence in the Ottoman State organization for a long time, during the 1908-1909 severance (personnel reduction) and the abolition of the said institution in the subsequent process was dealt with. Vilayet kapı kethüdaları (provincial stewards) are the provincial officers who work for the Kapı Kethüdaları Komisyonu (Committee) within the Interior Ministry and perform the official works of their respective provinces. Kapı kethüdas main work were the registration of the official documents that sent from provinces to Babıâli and the official replies of Babıâli, they also deliver these documents to the authorities they belong to with the help of kapı çukadars. Thus, the communication between different state institutions get easier, and the transactions became faster. They also provide the safe transaction of important documents, and the transmitting of orders to relevant institutions. Kapı Kethüdaları, which were present in the state organization from the second half of the 16th century; underwent radical reorganizations three times, in 1793, 1863 and 1909 respectively. While there are various studies about the first two reorganizations, there is no separate and comprehensive academic research about the third reorganization of 1909. This subject has been studied under the general reorganization of the Ministry of Interior (Dahiliye Nezareti Tensikatı), which was begun after the proclamation of the Second Constitutional Period (II. Meşrutiyet). In this article; the issue of abolition of the kapı kethüdalıkları at 1908 and 1909, the solution of this issue between the Minister of Interior (Dahiliye Nazırı), sadrazam (Prime Minister of the Ottoman Empire) and the kapı kethüdaları and the discussions in the Chamber of Deputies (Meclis-i Mebusan) were tried to explain in the light of archival documents. Consequently, the developments and changes that took place in the course of time led to postal work in the Ottoman state to be implemented with more modern and faster methods than in the past. Therefore, there was now no need for mediation of kapı kethüdas with regard to paperwork and consequently provincial kapı kethüdalıks, which were among the last remnants of the Ottoman system was abolished on May 16th, 1909 by the Ottoman Parliament.

STRUCTURED ABSTRACT

With the Proclamation of the Second Constitutional Period of the Ottoman Empire at 23 July 1908, unofficial (later official) and extensive reorganizations (tensikat) have begun at all state institutions, because of political, financial and administrative reasons. With the Tensikat and the economic crisis, salaries of public servants have decreased, some public offices have abolished, older public servants forced to retire, and ones couldn't force to retire have been dismissed. One of the affected institutions from the Tensikat was the Commission of Provincial Kapı Kethüdas, which was under the Ministry of Interior of the Babıâli.

Before the Tensikat, there were 11 Kapı kethüdas (stewards, kapı kethüdarı) and 15 kapı çukadars (footmen), who performed the work of 36 administrative unit in the Commission of the Kapı Kethüdas. The sum of monthly payment to the Commission workers was the 40.787,5 piasters (kuruş). Kapı kethüdas main work were the registration of the official documents that sent from provinces to Babıâli and the official replies of Babıâli, they also deliver these documents to the authorities they belong to with the help of kapı çukadars. Thus, the communication between different state institutions get easier, and the transactions became faster. They also provide the safe transaction of important documents, and the transmitting of orders to relevant institutions.

The idea of Tensikat in the Commission of Kapı Kethüdas first mentioned by Mehmet Mevlüt Bey, a kapı çukadar in the Commission, with a petition to the Minister of Interior at 16 August 1908. According to Mevlüt Bey, there are illiterate and unworthy people among the kapı kethüdas. With a Tensikat, the Commission could be reorganized like that; a Kapı Kethüda with a salary of 1.000-1.200 piastres and four kapı çukadars with a salary of 500-600 piastres. He also demanded favoritism in the Commission for himself, since he was graduated from the rüştiye (junior high school) of Ürgüp town. But he couldn't get an official reply from the Minister of Interior, he petitioned directly to the Sadrazam himself at October 8th, 1908, in order to be given favors in the Commission to himself. In addition, he pointed out the nepotism, the ones who have high ranking relatives or patrons get appointed as public servants, and he demanded for its prevention.

İbrahim Hakkı Beyefendi, the Minister of Interior, declared his opinion about the provincial kapı kethüdas to the Sadrazam with a report at 9 November 1908. According to this report, post offices became more regular and perfect than ever. On the other hand, intervention by the kapı kethüdas cause delays in the transmission of documents. Furthermore, most of the official correspondence come to post office from document writing rooms and vice versa. Under these circumstances, the intervention and employment of Kapı Kethüdas and Kapı Çukadars, also toleration of their expenses is not necessary. That's why; the minister demanded either the abolition of Kapı Kethüdas or the discussion of this issue in the Cabinet (Meclis-i Mahsus-ı Vükela), and the result of the discussion should be notified to the ministry.

The report of the Interior Minister had announced to the public in the 11 November 1908 issue of İkdâm newspaper. As a result of that, four of the Kapı Kethüdas (Ahmet Hilmi, Sabrı, Safvet and Mehmet Beys), petitioned their opinions about the Tensikat to the Interior Minister at 23

November 1908: Accordingly, the Kapı Kethüdas is not an unnecessary post. But, the kapı kethüdas who must reside in their homes due to their advanced age should be retired. Also, the half of the monthly allowance should be transferred to the Treasury, the other half of allowance should be distributed equally among the Kapı kethüdas in the Tensikat. But, when their demands went unanswered by the Interior Minister, they petitioned to the Sadrazam with the seal of the Commission of Kapı Kethüdas at 24 December 1908. According to that, at the previous session of the Chamber of Deputies there was a decision that the Commission of Kapı Kethüdas is a necessary institution. Nevertheless, the procedures of the abolition of the Commission had begun, in contravention to the decision of the Chamber of Deputies.

Because of the pressures from Kapı kethüdas, the government left this issue hanging in the air for a while. Until, this issue came to the Chamber of Deputies. The deputy for Bolu, Zeki Efendi had presented a resolution at 20 February 1909, about the abolition of Kapı Kethüdas and Kapı Çukadars. According to the resolution, because of the post offices' regularity caused the Commission's obsolescence. The Chamber of Deputies had included this resolution to its agenda and transferred the subject to the Budget Commission of the Chamber.

At 17 February 1908, İlhami Efendi, the deputy for Manisa, had requested the abolishment of the Kapı Çukadars. According to him, the office of Kapı Çukadars had lost its historical and political importance. These were the officials who performed the governors' paperwork before the governorate system and during the feudality. This paperwork could be performed by the postmen and janitors. These people were unnecessarily paid. Monthly salaries for them are unnecessary. Upon this, the deputy for Siverek Nurettin bey, explained that the Chamber of Deputies of 1877-1878 had abolished this office, so it was decided that no one could be appointed to that office. Hereon, this subject had been transferred to the Budget Commission.

This time the subject had brought upon by the Deputy for Kırkkilise Mustafa Arif Bey, with his opinion about the abolishment of Kapı Kethüdas. Afterwards, the abolishment of the Kapı Kethüdas had been voted after the statement of Mehmet Cavit Bey, the deputy for Selanik (Salonika) who announced that the Budget Commission decided the abolition of Kapı Kethüdas, and at 16 May 1909, the Provincial Kapı Kethüdas had abolished with kethüdas and Çukadars. Thus, approximately 40.000 piasters economized monthly and transferred to the Treasury. At 12 and 15 June 1909, announcements sent to every state institution that declared the Kapı Kethüdas had been abolished and any correspondence between the state institutions and the provinces must be sent to post offices with the name of relevant institution. After this decision, the Emir of Mecca had requested that the Kapı Kethüdas must not be abolished due to the peculiarity of the Province of Hedjaz, but into the official reply to the Emir, it had been stated that, since the decision took in the Chamber, it is not possible to do otherwise.

The issue of the Kapı Kethüdas continued for a while, due to Kapı kethüdas' personal rights. With the decision of 3 May 1325 (According to Rumi Calendar), it had been decided that despite the Kapı Kethüdas had abolished, the Kapı Kethüdas would get their monthly salaries for May.

Upon this, some of them wanted to retire and they had been put on a pension. Others attested they had been dismissed, and they had been put on a dismissal salary (mazuliyet maaşı). While those things are working, some of the Kapı Kethüdas; Hulusi, Ahmet Hilmi and Sabri Beys claimed that they worked until 10 June 1909 (28 May 1325 According to Rumi Calendar), but they became victims since they weren't paid from beginning of the May, thus they demanded their salaries for the workdays they weren't paid for. But it was not possible to do anything by the Treasury, since their salaries had been cut with the decision of the Chamber of Deputies.

Kapı kethüdas had a peculiar place in the Ottoman state's internal business from the 16th century to the 20th century. They had a high reputation during the traditional Ottoman system and they had performed important tasks. Developments in the post and telegraph system with the modernization process; which had begun with the proclamation of Tanzimat, and the regularity of the new era caused the decrease of commitment to the Kapı Kethüdas. That had caused the questioning of their essentialness at the of both the proclamation of the Second Constitutional Era and a financial crisis that hit the Ottoman state. In a time that all state organization was reorganizing, they had been abolished with a vote at 16 May 1909 in the Chamber of Deputies. Thus, one of the last parts of the traditional Ottoman system became a thing of the past.

Keywords: The Ottoman Empire, 1908-1909 Ottoman layoffs, The Interior Affairs Ministry, Kapı Kethüdası, The Provincial Kapı Kethüdalıks

GİRİŞ

Teşkilat tarihi araştırmalarında görülmektedir ki genellikle müesseselerde problemler yaşanması, mali buhranlar, siyasi değişimler ya da zamanının şartlarına göre işlevsiz hâle gelmeden dolayı birtakım düzenlemeler yapılması olağan bir durum hâlini almaktadır. 23 Temmuz 1908 (R.10 Temmuz 1324) tarihinde II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı Devleti'nde önemli değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Rejim, mutlak monarşiden anayasal (meşruti) monarşiye geçerken yönetim daha çok İttihat ve Terakki Partisi'nin eline geçmiştir. Ardından devlet teşkilatında siyasi, mali ve idari nedenlerden ötürü ciddi bir tensikat işine girilmiştir¹. *Tensikat* kelimesi; “düzen vermeler, düzenlemeler, ıslahat; iş yerinde kadro düzenlemeleri, fazla memuru işten çıkarma” anlamlarına gelmektedir (Devellioğlu 2005: 1080; TDK 2011: 2323). Osmanlı Devleti'nde *ıslahat*, *reform*, *tenzilât* ve *tenkihat* adı altında tensikat benzeri çeşitli düzenlemelere daha önceki dönemlerde de rastlanmaktadır. II. Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Ağustos 1908'de başlayan ve 10 Temmuz 1909 tarihli *Tensikat Kanunu* (Düstür 1330: 326-337) ile sistemleştirilen² yeni düzenlemeler *tensikat* adı altında sürdürülmüştü. Bu dönem literatürde

¹ Tensikata başlanmasının pek çok sebebi vardır. Mesela II. Abdülhamid döneminde kötü şöhreti olan memurlara karşı halkın tepkisi. Memur kadrolarına birilerinin kayırmasıyla, özellikle saray çevresinden kayırmalarla adamların yerleştirilmesi ve bazı kadroların gereğinden fazla şişirilmesi. Mülkî ve askerî hiyerarşide maaş adaletsizliği. Bazı kişilerin gerçek maaşının haricinde kanuna aykırı olarak başka yerlerden de maaş alması. Bazı görevlilerin vazifelerinin başında bulunmadığı gibi işlerinin de memuriyet yerlerine sürekli devam eden, kimsesiz ve koruyucusuz kişiler tarafından yapılması. Memurların çoğunun yılda sadece altı ay maaş alabilmeleri. Memuriyette ilerlemenin keyfe, iltimasa dayanması vs. (Bayur 1991b: 90-91; Tural 2009a: 53; Özkan 2014: 30)

² 17 Aralık 1908'de ilk toplantısını yapan Meclis-i Mebusan, devlet teşkilatının ıslahı olarak tensikata yaklaşmış ve tensikata kanuni bir dayanak hazırlamak için faaliyetlere girişmiş, ancak 31 Mart İsyanı (13 Nisan 1909) kanununun hazırlanmasının gecikmesine neden olmuştur. 31 Mart İsyanı'nın ayrıntıları için bk. Yaşaroğlu 2017: 453-470.

Temmuz İnkılâbı, İnkılâb-ı Azîm, 1908 İnkılabı, 1908 Devrimi vb. olarak geçerken³, bazen de II. Meşrutiyet dönemi (1908-1914) konuları içinde ele alınmaktadır. Dönem ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu konu üzerine müstakil çalışmaları bulunan bazı kişiler ve eserleri aşağıda verilmiştir:

Erkan Tural'ın bu konulara değindiği birçok eseri vardır:

II. Meşrutiyet Döneminde Devletin Restorasyonu Bağlamında 1909 Teşkilat ve Tensikat Kanunu (2006a) adlı doktora tezi daha sonra *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi – II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler* (2009a) adıyla kitaplaştırılmıştır.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Danıştay (Şura-yı Devlet) (2006b: 79-89);

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Adliye Mezâhip Nezareti'nde Bürokratik Reform (2008a: 223-252);

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Evkaf-ı Hümayûn Nezareti'nde Bürokratik Reform (2008b: 205-225);

Osmanlı Posta Bürokrasisi 1908-1914 (2009b: 205-230);

II. Meşrutiyet Dönemi'nde Maârif-i Umûmiyye Nezareti'nde Bürokratik Reform (2009c: 177-206).

Abdülhamid Kırmızı'nın

Meşrutiyette İstibdat Kadroları: 1908 İhtilalinin Bürokraside Tasfiye ve İkame Kabiliyeti (2008: 1-13);

Nurettin Van'ın

II. Meşrutiyet'in İlanından Sonra Polis Teşkilatının Değişimi ve Dönüşümü (2012: 281-293)

Asaf Özkan'ın

II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Askerî ve Mülkî Bürokraside Tasfiyeler- Askerî ve Mülkî Heyet-i Mahsûsalar (2014);

Arif Kolay'ın

II. Meşrutiyet Döneminde Hariciye Nezaretinde Tensikat ve Bürokratik Değişim (1908-1910) (2017: 193-214);

Nursel Manav'ın

II. Meşrutiyet'te Abdülhamid Kadrolarının Tasfiyesi ve Tekaüd Sandıkları (2017: 240-260);

II. Meşrutiyet Döneminde Maliye Nezaretinde Tensikat, Memurların Tepkisi ve Yeni Teşkilat Yapısı (2018: 71-92) adlı eserleri vardır.

Yukarıda geçenlerden başka monografilerde ve genel tarih araştırmalarında tensikat konusuna değinilmektedir. Ancak bu çalışma bir literatür değerlendirmesi olmadığından, sadece konu hakkında genel bir fikir edinme ve konunun önemini vurgulama amaçlı olarak burada yukarıda geçtiği kadar bir literatür vermekle yetineceğiz.

³ Bu konudaki ayrıntılı bilgi için bk. Bayur 1991a; 1991b; Kansu 2017.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla başlayan tensikatta vilayet kapı kethüdalıklarıyla ilgili düzenlemelerden ilk bahsedenler C.V. Findley (1986: 6; 1994: 265-266) ve E. Tural'dır (2009a: 239, 243, 246). Her iki araştırmacı da kapı kethüdalıkları ile ilgili düzenlemeleri genelin içinde ele almıştır. Biz burada daha önce müstakil ve ayrıntılı olarak incelenmemiş olan 1908 tensikatında *vilayet kapı kethüdaları (ya da kapı kethüdalıkları) meselesini* çoğunlukla arşiv kaynaklarına dayalı olarak inceleyeceğiz.

1. 1908 Tarihine Kadar Vilayet Kapı Kethüdalıkları

Kapı kethüdalıklarının tam olarak hangi kararlar ve ne zaman tesis edildiklerini bilmiyoruz. Ancak Osmanlı Devleti teşkilatında XVI. yüzyılın ortalarından beri varlığı bilinen (3 Numaralı Mühimme Defteri 1993: 682, 689; Düşünmez 2006: 25) kapı kethüdalıkları, Osmanlı'ya özgü görevlilerdir. İletişim ve ulaşım sisteminin gelişmediği bir dönemde sürekli İstanbul'a gidemeyen taşradaki vezirlerin ve halk arasındaki iş sahibi kişilerin gerek resmi gerekse özel işlerine ait evraklarının Babıâli'de dolaştırılması esnasında kaybolmaması, zamanında ilgili yerlere ulaştırılması ve cevaplarının hızlı bir şekilde alınması, ihtiyaç duyulan belge harçlarının ödenmesi, gizli belgelerin dışarıya sızdırılmaması, kaybolan evrak olması durumunda aranması gibi işler için resmen istihdam edilmiş görevlilerdi. Devlet de taşraya evrak gönderileceği zaman onların aracılığına başvururdu. Böylece valiler, halk ve devletin işleri hem kolaylaştırılır hem de bürokrasinin yavaş işleyen mekanizması hızlandırılırdı; aynı zamanda devlet işlerinin kontrol altında yürütülmesi temin edilmiş olurdu. Devlet teşkilatının birçok biriminde kapı kethüdalıklarına rastlanmaktaydı (Düşünmez 2010: 375-401). Bu çalışmada devletin iç işlerinde istihdam edilen, önceleri *vüzerâ-yı izâm kapı kethüdası*, sonraları *vilâyât-ı şâhâne kapı kethüdası* olarak bilinenler ele alınmıştır⁴.

Güvenilir ve iş bilir kişiler arasından seçilen, sürekli İstanbul'da ikamet eden ve genelde başka bir memuriyeti de olan kapı kethüdalıkları, eyalet/vilayet ve müstakil sancak/liva yöneticilerinin *resmî temsilcileri*ydiler. Ayrıca, bir veya birkaç eyalet ya da sancağın kapı kethüdalığını aynı anda yapabilmekteydiler. Kapı kethüdalıkları vasıtasıyla taşralardan Babıâli'ye, Babıâli'den de taşraya giden evrak İstanbul'da dolaştırılırdı. Onlara *kapı kahyası* da denildiği gibi günümüzde *iş bitirici* tabiriyle anıldıkları da olmaktadır. Zamanla esas görevleri olan evrak takipçiliğinin yanı sıra başka idari ve mali görevler de yüklenmişlerdi (Doğan 2011: 208-210; Düşünmez 2006: 88-115; 2010: 387; Nizri 2016: 473-499). İşlerini yaparken en büyük yardımcıları ise *kapı çukadarları*ydı.

Kapı kethüdalıkları tarihi süreçte üç önemli düzenlemeye tabi tutulmuşlardır. Bunlardan ilki 1793'te III. Selim döneminde *Vüzerâ Kanunnamesi*'yle, ikincisi 1863'te Tanzimat Döneminde, üçüncüsü ise araştırmamızın konusu olan 1909 yılında II. Meşrutiyet'in ilanının ardından yapılan düzenlemelerdir.

Tanzimat'tan önce kapı kethüdalıkları her ne kadar Babıâli'de çalışsalar da oranın bürokrasisinden kabul edilmezdi. Valinin şahsi görevlisi olarak işlerini konaklarından yürütürlerdi. Sorunlarıyla da Kethüda Bey ilgilenirdi. Kapı kethüdalıkları ile ilgili ilk esaslı düzenleme, 1793 yılında Vüzerâ Kanunnamesi'yle geleneksel anlayışa uygun olarak yapılmıştır. Bu düzenlemeye sebep olan olayların temel sebebi, kapı kethüdalıkları ile valiler arasında ortaya çıkan anlaşmazlıklardı. Tanzimat öncesine kadar valilerin idarî, malî ve askerî alanda son derece önemli görevleri olduğundan kapı kethüdalıklarının da İstanbul'da görevleri, sorumlulukları ve nüfuzları o derece fazlaydı. Zamanla kapı kethüdalıklarına liyakatsiz kişiler getirilmiş ve onların nüfuzlarını kötüye kullanmaya başlamalarıyla çeşitli sorunlar ortaya çıkmıştı. Öncelikle vezirlerin işlerini görürken harcadıkları paraları iki katı göstermeye başlamışlar, sonra zamanında ödenemeyen paralara faiz de eklendiğinden, vezirler, gelirleriyle ödeyemeyecekleri bir borç batağına düşmüşlerdi. Tek çare olarak da geliri yüksek memuriyetlere atandıklarında, borçlarını ödeyeceklerini söyleyerek kapı kethüdalıklarını susturmuşlardı. Bunun üzerine

⁴ Vilayetlerin/vezirlerin kapı kethüdalıklarına ilk değinen araştırmacı T. M. Yaman'dır (1940: 28, 55, 69-70, 156-158). Onların Tanzimat öncesi dönemdeki hâli için bk. Doğan 2011: 208-210; Nizri 2016: 473-499. Tanzimat dönemindeki hâli için bk. Düşünmez 2006; 2010: 375-401.

kapı kethüdarları, valinin caize, arz-ı ubudiyet gibi İstanbul'daki ricale verdiği vergileri daha çok ödeterek, siyaseten bir tarafa yanaştırıp, temsilcisi olduğu vezirin yüksek gelirli bir eyalete vali olarak atanmasına, başka bir valinin de vakitsiz olarak görevden alınmasına sebep olmuşlardı (Gökçe 1993: 117; Doğan 2010: 90-91). Ayrıca, valiye “Ben senin göreve getirilmende yardımcı oldum.” diyerek gayriresmî para ve hediyeler talep ediyorlardı ki bu durumlar devletteki istikrarı bozuyordu (Orhonlu 1969: 44; Yaman 1940: 28).

Tanzimat'a kadarki dönemde mali ve idari sistemin içine kenetlenmiş olan kapı kethüdarlarından asla vazgeçilemediğinden, Vüzera Kanunnamesi'nde sorunun çözümü için birtakım düzenlemeler yapılmıştı: Devlet dairelerinde çalışan liyakatli, güvenilir ve tecrübeli memurlardan başkasına kapı kethüdalıklarının verilmemesi, sayılarının altıya indirilmesi, vezirlerin işlerinin yanında mirimiranların işlerini de bu kişilerin yapması, vezirlerin işlerine onlardan başkasının müdahale ettirilmemesi, valiler ve muhassılların gelirine ve masraflarına göre kapı kethüdarlarına uygun bir miktar maaş ödenmesi. Ayrıca kapı kethüdarlarının hak ve görevlerine dair ayrıntılı birtakım düzenlemeler de yapılmıştı (Gökçe 1993: 117-119; Doğan 2010: 90-91; Cezar 1986: 67; Yaman 1940: 55; Düşünmez 2006: 27).

Tanzimat'ın ilanından sonra da kapı kethüdalığı işiyle ilgili sorunlar devam etmiştir. Bu sorunların en üst muhatabı, Sadaret Müsteşarıydı. 1863 yılında Sadaret Müsteşarı Ebubekir Mümtaz Efendi, meseleye kökten bir çözüm bulmak için bir nizamname (tüzük) hazırlamış, bu nizamname Meclis-i Vükela ve padişahın onayı ile kanunlaşmıştır (4 Kasım 1863 / 22 Ra 1280). Söz konusu nizamnamedeki bazı tespitler şöyledir:

“Zamanla kapı kethüdalıkları tecrübesiz kişilerin eline geçmiştir. Bu kişiler, işinde yeterince istihdam görmemiş, işlerin nasıl yürüdüğünden habersiz, -hatta maaşları geçimlerine yetmeyen memurlara ek görev olarak verilmesi nedeniyle- işlerini hakkıyla yürütmekten aciz kişilerdir.” Devamında üzerinde durulan diğer hususlar şu şekilde özetlenebilir: Kapı kethüdarları devlete doğrudan değil, dolaylı olarak bağlıdırlar; esas bağlı oldukları yer vilayet ve sancak yöneticisi olan vezirlerdir. Her ne kadar devletin onayladığı bir kişi kapı kethüdası tayin edilse de vezirin maaşta anlaştığı ve tanıdığı birinin onaylanıp atanması çok sık görülmektedir. Ülke genelinde onlara ödenen maaşta da belirli bir standart yoktur. Ayrıca, vezirin kapı halkı içinde kabul edildiklerinden, vezirin görev değişikliğinde onlar da görevlerinden alınmaktadırlar. Kapı kethüdarları arasında halef-selef ilişkisi olmadığından bu hâl ise pek çok soruna neden olmaktadır. Görev değişiminden sonra, Babiâli'de işlem gören önceki evrakların hiç kimse tarafından sahiplenilmemesi, harç alınan yerlerde gereken paranın ödenmemesi ya da iş sahibine harç miktarının fazla gösterilmesi gibi sorunlar da ortaya çıkmaktaydı.

1863'te kapı kethüdalıkları bahsedilen gerekçelerle Tanzimat dönemi anlayışına uygun olarak önemli düzenlemelere tabi tutulmuşlardır. Tanzimat'ın hedeflediği modernleşme sürecinde *kapı halkı* olgusu, merkezileşme ve maaş sistemine geçilmesiyle dereceli olarak kaldırılmaya başlanmıştı. Bu doğrultuda kapı kethüdarlarının bağlılıkları vezirlerden alınarak vilayetlere verildi. Babiâli Dâhiliye Kalemünde *Kapı Kethüdarları/Kethüdalıkları Komisyonu Odası* kuruldu. Kapı kethüdarlarının ilk mercii de *Kapı Kethüdarları/Kethüdalıkları Komisyonu Odası* oldu. Valinin maaşının %7'si kesilerek kapı kethüdarlarına maaş olarak bağlandı. Vilayetler ve müstakil livalar için on dokuz kapı kethüdalığı oluşturuldu. Kapı kethüdarlarına kişisel işlerinde istihdam edilmek üzere *kapı çukadarı* atanması onaylandı (BOA, İ.MMS, nr.27/1180; MAD.d, nr.9254: 171; TV, S.714, 6 Recep 1280; Düşünmez 2006: 46-32; Düşünmez 2010: 385-387). Ardından görevlerini ayrıntılı olarak içeren bir nizamname yayımlandı (BOA, İ.DH., nr.35060 ve Ekleri; DÜİT, nr.58/76, 28 R 1280; TV, S.721; Düşünmez 2006: 89-114).

Yeni düzenleme, kapı kethüdarlarını Babiâli'nin Dâhiliye Kalemünde (sonra Dâhiliye Nezareti) çalışan bir memur durumuna düşürmüştür. Ama yine de kapı kethüdalığı işi itibarlı bir meslek olmaya devam etmiştir. Devlet salnamelerinden kapı kethüdarları ve görev yerleri takip edilebilmektedir. XIX. yüzyılın sonları XX. yüzyılın başında kapı kethüdalığı görevinin varlığı sorgulanmaya başlamıştı.

Örneğin Gazeteci Sadri Sema [Aydoğmuş] (1880-1964) hatıratında onları sert bir dille eleştiriyordu. Bu konu ile ilgili bölüm hatıratında şu şekilde geçmektedir:

Sadaret'te, Dâhiliye'de bir de **kapı kahyaları** kafilesi vardı. Ve her vilayete birer kapı kahyası ama İstanbul şehri sınırlarından harice çıkmazlar. Şehirde, Boğaziçi'nden, Marmara kıyılarından ayrılmazlar... Erzurum vilayeti kapı kahyası buradan işini görür, Konya vilayeti kapı kahyası da burada, ötekiler de hâkezâ...

Bu tümen tümen kahyalar, nazırlar, valilere kethüdalık mı ederlerdi, akıl hocalığı mı yaparlardı? Ne hadlerine! Postacılık yaptıklarını hatırlıyorum, o kadar. Ama o kadar da değil. Bu adamlar da mühürdarlar gibi bahtiyar ve işleri yaver mahlûklardı. Filan bir kapı kahyası "atufetli beyefendi hazretleri" idiler. Ve bunların da kapı kahyalığından başka ayrı ve asli birer vazifeleri vardı. Ve hepsi istibdat devrinin sahayet sahnesinde böyle birer rol almışlardı ve yine hepsi de mühürdarlar da, kâhyalar da azametli şeylerdi ha! Az çok fermanlı idiler de. Boruları değilse de düdüklere öttürürlerdi. Dik yürürler, sert basarlar, yüksekte atarlardı ama hiçbirinin sesi çürük araba tekerlekleri çatırtısından öteye geçmemiştir (Sadri Sema 2002: 117).

Gerçekten de devletin modernleşmeye başlamasıyla -özellikle gelişen posta ve telgraf sisteminin etkisiyle- XIX. yüzyılın son çeyreğinden itibaren, kapı kethüdalıklarının görevleri son derece azalmış, hatta neredeyse tek görevleri postacılık olmuştur. Onlar, merkez dairelerinden vilayetlere yazılan muharreratı evrak odalarından alarak postaneye, vilayetlerden merkez dairelerine gönderilen muharreratı da postaneden alarak yerlerine verirdi. Kontrat pulları gibi mali değeri olan eşyaların getirilip götürülmesi de bu vazifeler içinde yer almaktaydı. Örneğin 2 Mart 1907 tarihinde, Dâhiliye Mektubi Kaleminden Halep vilayetine yazılan bir belgede; 500 adet iki ve 300 adet üç kuruşluk mukavelename/kontrat pulunun, bir tarafı veznedar diğer tarafı kapı kethüdalığı tarafından mühürlenerek bir teneke kutu içinde kapı kethüdalığına teslim edilip yollandığı, ulaştığında bildirilmesi istenmişti (BOA, DH.MKT, nr.1151/31, 17 Şubat 1322). Buna benzer örnekler çoğaltılabilir. Ancak konunun özünden sapmamak için mümkün olduğunca az örnek vermekle yetineceğiz.

Görevli oldukları vilayetin ihtiyacı olan her türlü eşyanın temin edilip gönderilmesi de kapı kethüdalıklarının görevleri arasındaydı. Örneğin, Manastır Vilayeti Matbaası için gereken 24 puntoluk harfler, Vilayet Kapı Kethüdası Ahmet Beyefendi tarafından 9.746 kuruşa satın alınarak gönderilmişti (BOA, DH.MKT, nr.1167/71, 1 Mayıs 1323).

II. Meşrutiyet'in ilan edildiği 23 Temmuz 1908'de Dâhiliye Nezareti, nazırın yönetiminde 18 birimi olan bir müessesedir. Bu birimlerden biri de "Vilâyât-ı Şâhâne Kapı Kethüdâları"dır (SDAO H.1326: 214-215). Hicri 1326 (1908) tarihli devlet salnamesine göre kapı kethüdasının isimleri, görev yerleri; aldıkları rütbelere, Osmanî ve Mecidî nişanları tarihleriyle birlikte aşağıdaki 1. tabloda gösterilmiştir:

1. Tablo: Hicri 1326 [1908] Tarihli *Devlet Salnamesi*'ne Göre Vilayet Kapı Kethüdaları

Kapı Kethüdası	Görev Yeri	Rütbe-tarihi	Osmanî-tarihi Mecidî-tarihi
Mehmed Şakir Bey	Cezayir-i Bahr-i Sefid, Biga	Evveli 25 Ra 1310	O-yok M.3-25 C1320
Hulusi Bey	Sivas ve Adana	Evveli 8 Ca 1312	O.2-25 Ra 1320 M.2-7 N 1314
Münir Bey	Yanya, Trabzon, Haleb, Diyarbakır, Zor	Evveli 2 M 1315	O.2-25 C 1320 M.2- 15 Za 1316 Altın liyakat
Ahmed Bey	Hüdavendigâr, Selanik, Manastır, İzmir	Evveli 18 C 1304	O.2-12 L 1322 M.2-13 Ş 1314
Arif Bey	Edirne, Beyrut, Suriye	Ula Sanisi 25 Ca	O.3-29 Z1317 M.2-25 C1320
Osman Bey	Kosova, İşkodra, Bingazi	Ula Sanisi 29 Ca 1303	O-yok M.3-25 C 1320
Arabzâde Safvet Bey	Mekke Emareti, Hicaz, Yemen, Kastamonu	Ula sanisi 6 N 1314	O.4-2 Z 1316 M.3-25 C1320
Esad Bey	Erzurum, Van, Bitlis	Ula Sanisi 19 Ca 1324	O.4-22 Ra 1317 M.3-25 C 1320
Şahab Bey	Ankara, Konya	Mütemayiz 13 C 1314	O.3-13 Z1310 M.3-27 Ra 1316
Mehmed Efendi	Aydın, Mamüretülaziz, Trablusgarp, Kudüs, Cebel-i Lübnan	Mütemayiz 26 B 1322	O.3-18 Ca 1325 M.4-25 Ş 1316
Sabri Bey	Bağdad, Basra, Musul	Mütemayiz 8 Ra 1319	O.yok M.3-25 C 1320

Buna göre Vilayet-ı Şahane Kapı Kethüdaları Komisyonunda, 36 mülki birimin işlerini gören 11 kapı kethüdası çalışmaktaydı. Dâhiliye Nezareti'nin bir çalışma yönetmeliği olmasa⁵ da kapı kethüdalarının çalışma düzenini gösteren nizamname Ekim 1863 tarihinde hazırlanmıştı (BOA, İ.DH., nr.35060 ve Ekleri; DÜİT, nr.58/76, 28 R 1280; TV, S.721; Düşünmez 2006: 89-114).

23 Temmuz 1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra devlet teşkilatında önemli değişimler yaşanmaya başlandı. Özellikle mali krizi azaltabilmek için bütçe denkleştirme düzenlemeleri yapılırken birçok memuriyet kaldırılmış, birçok memurun maaşı da düşürülmüştü. Bu dönemde Dâhiliye Nezareti'ne bağlı birim sayısı ise 18'den 12'ye düşürülürken (SDAO 1326 Mali Senesi: 184-186), bütçesi de üçte iki oranında azaltılmıştı (Tural 2009a: 280). Bütün bu gelişmeler kapı kethüdalarını nasıl etkilemişti?

2. Kapı Kethüdalığı Komisyonunda Tensikata Başlanması

II. Meşrutiyet'in ilanı ile kendiliğinden başlayan tensikata 13 Ağustos 1908 tarihinde yayımlanan padişah iradesi ile hukuksal çerçeve çizilmiştir. Buna göre devlet dairelerinde gereğinden fazla memurlardan yaşlı olanları emekli edilecek, diğerleri ise yeni bir göreve tayin edilinceye kadar mazuliyet maaşı alacaklardır. Mazuliyet maaşları ise şu şekilde belirlenecekti: Mevcut maaşı 1.000 kuruşa kadar olanlara maaşının tamamı; 1.000 kuruştan fazla olanlara, 1.000 kuruş artı fazlasının yarısı mazuliyet aylığı olarak bağlanacaktır. Ayrıca, açıkta geçecek süre de emeklilik süresine eklenecektir

⁵ Dâhiliye Nezareti, Maliye Nezaretinden sonra en çok bütçenin tahsis edildiği, pek çok önemli kararın alındığı ve yürürlüğe konulduğu yer olmasına rağmen 22 Aralık 1913 tarihine kadar bir çalışma yönetmeliğine sahip olamamıştı (Tural 2009a: 231-232, 276).

(Tural 2009a: 56; Özkan 2014: 30-31). Padişahın iradesi 15 Ağustos'da nezaretlere gönderilmiş, her nezaret kendi bünyesinde komisyonlar kurarak tensikat işine girişmiştir.

Kapı kethüdalıklarına yönelik ilk düzenlemeler Dâhiliye Nazırı İbrahim Hakkı Bey⁶ döneminde yapılmaya başlanmıştır. İbrahim Hakkı Bey, 25 Ağustos 1908'de Dâhiliye Nazırı olarak göreve başlamış, nezarete giriştiği tensikat düzenlemeleri nedeniyle birçok kişinin, özellikle basın yoluyla eleştirilerine dayanamayarak Aralık 1908'de görevinden istifa etmiştir (İnal 1982: 1765-1766; Tural 2009a: 237-238).

Vilayet kapı kethüdalıklarıyla ilgili düzenlemelere ilişkin arşivde karşılaştığımız ilk belge 16 Ağustos 1908 (3 Ağustos 1324) tarihlidir. Buna göre Vilayet Kapı Kethüdaları Komisyonunda kapı çukadarı olarak görev yapan Mehmet Mevlüt⁷, Dâhiliye Nazırına bir dilekçe yazarak, çalıştığı kurumda da tensikat yapılmasını istemişti. Dilekçede bildirdiğine göre, Babîâli'de kapı kethüdası namıyla on bir, kapı çukadarı namıyla on beş, toplam yirmi altı kişi istihdam edilmekteydi. Kapı kethüdalılarının tek vazifeleri, vilayetlerden Babîâli'ye gelen evrakı kaydetmek ve kapı çukadarları vasıtasıyla ait olduğu makamlara takdim etmekten ibaretti. Kapı kethüdalılarına 1.600 kuruştan 7.000 kuruşa kadar aylık 36.000 ve kapı çukadarlarına ise 80 kuruştan 600 kuruşa kadar aylık 4.778,5 kuruş maaş verilmekteydi. Bu maaşların aylık toplamı 40.787,5 kuruşa ulaşmaktaydı⁸. Hâlbuki söz konusu hizmetlerin, 1.000-1.200 kuruşluk maaşla bir kapı kethüdası ve 500-600 kuruş maaşla dört kapı çukadarı vasıtasıyla görülmesi mümkündü. Mehmet Mevlüt Bey'e göre kapı kethüdaları arasında "*Her nasılsa belki idâre-i sabika neticesi olarak ekserisi okuyup yazmaktan bi'l-küllîye mahrûm bizzât ibkâsı hidmete gayr-i muktedir müntesibin-i kirâmdan birtakım eşhas*" (çoğu okuma yazmadan bütünüyle mahrum olup, hizmetini yapmaya muktedir olmayan kişiler) vardır. Mesela Sultan Kahyası Hulusi Bey'in 7.000 kuruş, kurenadan Arif Bey'in 4.000 kuruş, Arif Bey'in eniştesi Ahmet Bey'in 5.550 kuruş gibi yüksek maaşlarla istihdamları hazineyi sıkıntıya düşürmekteydi. Bu nedenle yapılan tensikatın Kapı Kethüdaları Komisyonunu da kapsamasını ve söz konusu işlerin ehline verilmesini vurgulamıştı. Bu ehil kişilerden biri de Ürgüp kasabası rüştiyesinden diplomalı olan kendisiydi ve kayırılmasını istemişti (BOA, DH.MKT, nr.2651/77, 1. Belge).

Dâhiliye Nazırına yazdığı arzuhalde cevap alamayan Mehmet Mevlüt Bey, birçok kişinin memuriyetten çıkarıldığı bir zamanda işsiz kalma endişesiyle 8 Ekim 1908 (5 Teşrinievvel 1324) tarihinde, başvekil olarak hitap ettiği sadrazama da bir dilekçe yazmıştır (BOA, DH.MKT, nr.2651/77, 2. Belge). Bu dilekçenin biraz sadeleştirilmiş hâli şöyledir:

Ben altı seneyi geçen bir zamandan beri Babîâli Vilayet Kapı Çukadarlığında istihdamla övünmekteyim. Buradaki kapı kethüdalıklarıyla kapı çukadarları gereğinden fazladır. Ekserisi de okuyup yazmaktan habersiz olup bunların bir haylisi, idare-i müstebide zamanında birtakım zevat-ı kiram taraflarından büyük büyük maaşlarla buraya yerleştirilmiş kimselerdir. Geçenlerde icra edilen

⁶ İbrahim Hakkı Paşa (1863-1918) Arapça, Farsça, Fransızca, Almanca, İngilizce ve İtalyanca bilen Osmanlı devlet adamıdır. Hakkı Bey, II. Meşrutiyet'in ilanından bir gün önce kurulan (23 Temmuz 1908) VII. Said Paşa Kabinesi'nde Maarif Nazırı olan Hâşim Paşa'nın istifası üzerine Maarif Nâzırı olmuştur (2 Ağustos 1908). İki gün sonra kurulan Kâmil Paşa Kabinesinde yerini korumuş ve Dâhiliye Nazırlığı Vekaletini de üstlenmiştir. 24 Ağustos 1908 tarihinde yapılan itirazlar üzerine kabinede yapılan değişiklikle Dâhiliye Nazırlığına asaleten tayin edilmiştir. Maarif Nazırlığını da bir süre vekaleten idare etmiştir. Dâhiliye Nazırlığı esnasında yapılan tensikat yüzünden açıkta kalan pek çok kaymakam, mutasarrıf ve valinin baskısına maruz kalmış; basının saldırılarına rağmen parlamento seçimlerinin yapılmasını sağlamıştır. Fakat seçim konusunda ortaya atılan usulsüzlük iddiaları yüzünden meclisin toplandığı gün istifa etmiştir (17 Aralık 1909). Sonra Roma Büyükelçisi olmuştur. 12 Ocak 1910 – 30 Eylül 1911 tarihleri arasında (bir yıl sekiz ay on gün) sadrazam olmuştur. Aynı zamanda 1910 yılında Hariciye ve Nafia Nezaretlerini de yönetmiştir. Trablusgarp Savaşı sırasında istifa etmiştir. Devlet adamlığını sürdürürken çeşitli konularda ders kitapları da kaleme almıştır. Bkz. Kurşun 2000: 311; Tural 2009a: 233; Dördüncü: 2013; Ergün 1996: 245-246.

⁷ 130 kuruş maaşla altı seneyi yaklaşan bir süredir Babîâli'de Vilâyât-ı Şahane Kapı Çukadarlığında istihdam edilmekte olan Mehmed Mevlüt Bey, Ürgüp Kasabası Rüştiye Mektebinden şahadetnamelidir/diplomalıdır. (BOA, DH.MKT, nr.2651/77, 1. Belge).

⁸ Mehmed Mevlüt kapı kethüdalılarına verilen maaşlar toplamını 1.000 kuruş fazla göstermiştir. Biz -aşağıda da geçeceği gibi- Dâhiliye Nezaretinin hesabına göre kapı kethüdalılarına verilen toplam maaş tutarının doğrusunu yazdık.

tensikatta, burada da bir tensikat yapıldığında bir hayli meblağ tasarruf ve iktisat edilecektir. Aynı işler bir kapı kethüdası ve beş kapı çukadarıyla iyi bir şekilde yürütülebilir. Kendisi gibi iyi hizmet eden ve yeteneğini ispatlayan birinin terfi ettirilmesini 5 Ağustos 1324 tarihli önceki arzuhalimle Dâhiliye Nezaretine bildirdiğim hâlde hiçbir semeresi alınmamıştır. Gazetelerde Şura-yı Devlet Reisi Paşa hazretlerinin vekilharcı Hasan Ağa'nın “*emektarlığına ve hüsn-i hidmetlerine binaen*” Babîâli Nişan Kapı Çukadarlığına tayin edildiği duyurulmuş, hâlâ da yüksek rütbelilere akrabalık ve bağlılığı olan böyle birtakım ağaların ve avamın memuriyetlere yerleştirilmesi yapıldığından böyle bir dilekçeyi yazmaya cesaret ettim. Dilekçemin dikkate alınarak adı geçen dairede de tensikat yapılmasını ve bu gibi hâllere meydan verilmemesini devlet ve millet namına arz ederim.

Bu gelişmeler üzerine Dâhiliye Nazırı İbrahim Hakkı Bey, kapı kethüdalarının durumunu tetkik etmiş ve bir rapor kaleme almıştır. 9 Kasım 1908 (27 Te 1326) tarihinde Sadrazama hitaben yazdığı yazıya göre, postanelerin muamelatının akışı eskisinden bir kat daha fazla düzenli ve mükemmel bir şekilde işlemektedir. Evrakın alınıp verilmesinde kapı kethüdalarının aracılığı, gecikmelerin meydana gelmesine neden olmaktadır. Resmî muharrerat çoğu zaman evrak odalarından doğrudan doğruya postaneye, postaneden de yine aynı şekilde evrak odalarına verilmektedir. Hâl böyle olunca kapı kethüdalarıyla kapı çukadarlarının aracılığına ve istihdamına; hazinece lüzumsuz masraflara katlanılmasına gerek yoktur. Bu kişilere verilen maaşların aylık toplamı da 40.787,5 kuruşa ulaşmaktadır (BOA, DH.MKT, nr.2651/77, 3. Belge; BEO, nr.3599/269888, 5. Belge, 8. Belge). Bu maaşların komisyonda çalışanlara dağılımı 2. tabloda gösterilmiştir. Dâhiliye Nazırı İbrahim Hakkı Bey, bütün bu gerekçelerle kapı kethüdalıklarının kaldırılması veya devamı hususunun Meclis-i Mahsus-ı Vükela'da görüşülerek neticesinin Dâhiliye Nezaretine bildirilmesini istemiştir.

2. Tablo: Kasım 1908'de Vilayat Kapı Kethüdalığı Komisyonunda Çalışanlar ve Maaşları

Vilâyât Kapı Kethüdaları		Maiyyet Kapı Çukadarları	
Maaşı/kuruş	İsimleri	Maaşı/kuruş	İsimleri
5.500	Ahmet Beyefendi	600	Hüseyin Efendi
4.000	Arif Beyefendi	410	Nuri Efendi
2.950	Şakir Beyefendi	460	Emin Efendi
3.000	Safvet Beyefendi	430	Osman Efendi
3.800	Münir Beyefendi	410	Hacı Bilal Efendi
2.000	Şahâb Beyefendi	520	Kâmil Efendi
1.700	Mehmed Beyefendi	527,20	Kerim Efendi
1.850	Esad Beyefendi	380	Hasan Kâşif Efendi
7.000	Hulusi Beyefendi	260	Ali Efendi
2.700	Osman Nuri Beyefendi	200	Mustafa Efendi
1.500	Sabri Beyefendi	130	Mevlûd Efendi
=36.000		80	Mustafa Ağa
		120	Süleyman Efendi
		130	Mahmut Efendi
		130	Mustafa Efendi
		=4.787,20	

Kaynak: BOA, BEO, nr.3599/269888, 3. Belge

İbrahim Hakkı Bey'in Sadarete gönderdiği bu bilgiler, 11 Kasım 1908 / 29 Te 1324 tarihli *İkdam* gazetesiyle kamuoyuna da duyurulmuştur (İkdam, Numara: 5195, s.2, 5. sütun, 6. paragraf). Meselesinin kapı kethüdaları tarafından duyulması üzerine kapı kethüdalarından Ahmet Hilmi, Sabri, Safvet ve Mehmet Beyler, 23 Kasım 1908 (10 Ts 1324) tarihinde Dâhiliye Nezaretine aşağıda sadeleştirilmiş hâli verilen dilekçelerini sunmuşlardır:

Yürütülmekte olan tensikatta, Dâhiliye Nazırı'ndan Sadaret makamına, vilâyât kapı kethüdalıklarının gereksizliğinin bildirildiği haber alınmıştır. Hâlbuki kapı kethüdalıkları öteden beri bütün vilayetlerle cereyan eden muhâberâtı kolaylaştırmaya ve muamelatı hızlandırmaya çalışmaktadır. Dahası bütün önemli muharreratın güvenli bir şekilde gönderilmesini ve mevcut emirlerin bildirilmesini üstlenen bir memuriyettir. Bunun ise “*vücûb-u vücûdu devletçe taht-ı elzemiyette görüleceği*” (mevcudiyeti devletçe son derecede gerekli görüleceği) şüphesizdir. Nitekim heyetin toplamı 11 kişidir ve aylık tahsisatı 40.000 kuruşa ulaştığı bahsine gelince, kapı kethüdalarından çoğunun ileri yaşlarda olması nedeniyle hanelerinde ikamete mecbur olmalarından dolayı gerekli görülenlerin emekli edilmeleri lazımdır. Verilen vazifelerin üzerlerinde kalmasını ve tahsis edilen meblağın da yarısının hazineye aktarılmasıyla geri kalan 20.000 kuruşun eşit olarak verilmesiyle tensikin yürütülmesi “*mağdûriyet-i vâkı'adan ve bundan mütevellid tasdî'âtan (kaşa ağrutmalar, can sıkmalardan) vikâye etmiş olacağı gibi ber-minvâl-i meşrûh ahvâlin dahi taht-ı te'mîn ve intizâmında bulunmasına himmet edeceği ila-bedihi bulunduğundan her hâlde ifâ-yı muktezâsına menût re'y-i âli-i cenâb-ı nezâretpenâhileri bulunmağla emr ve ferman hazret-i veliyyü'l-emrindir*”. 10 Ts 1324. Vilâyât kapu kethüdası kulları. (BOA, BEO, nr.3599/269888, 6. Belge)

Bir taraftan Meşrutiyet'in ilanından sonraki karışık ortamda kapı kethüdalıklarının devam ettirilip ettirilmemesi ile ilgili düşünceler sorgulanıp gündeme gelirken diğer taraftan mevcut düzenin aksaklıklarına ve düzeltilmesine dair gelişmeler de sürdürülmekteydi. Bu süreçte Posta ve Telgraf Nezaretinden Dâhiliye Nezaretine, 2 Aralık 1908 (19 Teşrinisani 1324) tarihli bir evrak gönderilmiştir. Buna göre diğer dairelerden taşra ve mülhakatına gönderilen, oralardan da merkez dairelerine gelen resmî muharrerat, resmî dairelerce seçilmiş özel bir memur vasıtasıyla alınıp teslim edilmekteyken, Babîali Kapı Kethüdaları Komisyonunca böyle bir memur tahsis edilmemiştir. Dolayısıyla komisyona ait evrak, Tataran Çavuş Muavini Ali Rıza Efendi vasıtasıyla gönderilmekte olduğundan bu durum Ali Rıza Efendi'nin asil işlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca, Posta Dâhili Nizamnamesi'nin 14. maddesinde resmî muharreratın jurnalleriyle beraber bizzat posta memurlarının ellerine teslim edilmesi gerektiği beyanı vardır. Neticede bundan sonra resmî muharreratın her gün özel memur vasıtasıyla postaneye verilmesi ve taşradan ulaşanların da teslim edilmek üzere bir memur tayini hususu, Posta Genel Müdürlüğünden Kapı Kethüdaları Komisyonuna bildirilmiştir. Bunun üzerine 10 Aralık 1908 tarihinde, kapı kethüdaları müdür muavini Hacı Kâmil Efendi, resmi evrakı postaya teslim etmek ve gelecek evrakı almak üzere görevlendirilmiştir (BOA, DH.MKT, nr.2678/69 ve ekleri).

Dâhiliye Nazırından isteklerine cevap alamayan kapı kethüdaları, 24 Aralık 1908 (11 Kânunuevvel 1324) tarihinde Kapı Kethüdaları Komisyonu mührüyle, bu kez Sadarete aşağıda sadeleştirilmiş bir şekilde verilen dilekçeyi yazarlar:

Eski Dâhiliye Nazırı İbrahim Hakkı Beyefendi tarafından Kapı Kethüdaları Komisyonumuzun lağvedilmesi ile ilgili resmî bir belgenin Sadarete takdim edildiği duyulmuştur. Meclis-i Mebusan'ın evvelki toplantısında komisyonumuzun lüzumuna dair verilmiş bir karara karşı, kaldırılması ile ilgili işlemlere başlanması hükûmetin faydalarına ve hakka da uygun düşmeyeceğini iddia ederiz. Sadrazam tarafından adalet ve hakkın tezahürüne itina gösterileceğini kesinlikle bekleriz (BEO, nr.3599/269888, 9. Belge.).

Dilekçede Meclis-i Mebusan'da kapı kethüdalıklarının kaldırılmaması ile ilgili bir kararın alındığı bildirilmişti. Ancak 17 Aralık 1908'de ilk toplantısını yapan Meclis-i Mebusan'da bu konunun resmen gündeme gelip gelmediğinden emin değiliz; çünkü Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridelerini incelememize rağmen bu konuda herhangi bir bilgiye ya da belgeye ulaşamadık. Konunun gayriresmî olarak görüşülüp tutanaklara geçirilmemiş olması muhtemeldir.

3. Vilayet Kapı Kethüdalıklarının Kaldırılması

Kapı kethüdalıklarının kaldırılmasının gündeme gelmesi ile Kapı Kethüdaları Komisyonunda çalışanlar endişeli bir bekleyiş içine girmişlerdir. Gösterilen tepkiler üzerine devlet sorunun çözümünü bir süre daha sürüncemede bırakmayı tercih etmiş olmalıdır. Bütün bu gidişattan haberi olup olmadığını bilmediğimiz Meclis-i Mebusan'da Bolu Milletvekili Zeki Efendi, 20 Şubat 1909 tarihinde kapı kethüdalıklarının kaldırılmasına dair Meclis'e bir takrir (önerge) sunmuştur. Bu takrir aşağıdadır:

Bolu Mebusu Mustafa Zeki Efendi'nin Kapı Kethüdalık Teşkilatının İlgası Hakkındaki Takriri
<p>Meclis-i Mebusan Riyaseti Celilesine</p> <p>Vilâyât-i Osmaniyyeden her iki vilayet için birer kapı kethüdası ve icabına göre kapı çukadarı unvanıyla istihdam olunan memurlara alâ merâtibihim [rütbesine ve derecesine göre sırasıyla] 500'den 7.500 kuruşa kadar maaş verilmekte ve bu yüzden Hazine-i Celile, senevi 10.000-15.000 lira belki daha ziyade mutazarrır olmaktadır (zarar görmektedir).</p> <p>Mûmâileyhimin vezâîfî, mensup oldukları vilayetlerden virud eden evrakı mahallerine tevdi etmek ve devairden verilen evamiri vilâyetlerine irsal eylemek olduğundan postalarımızın şimdiki intizamına nazaran, bunların devam-ı memuriyetlerine lüzum kalmayacağı derkârdır.</p> <p>Maruzatımın heyet-i muhteremece nazar-ı mütalaaya alınarak ifâ-yı muktezasını talep eylerim.</p> <p>Olbabda emr ü ferman hazret-i menlehü'l-emrindir. 7 Şubat 1324 (20 Şubat 1909)</p> <p style="text-align: right;">Bolu Mebusu Mustafa Zeki</p>

Meclis, 20 Şubat 1909 (7 Şubat 1324) tarihli takrir üzerine konuyu değerlendirmeye alarak Bütçe Encümeni'ne havale etmiştir (MMZC, C.2, 11 Şubat 1324: 39-40; Tural 2009a: 243). 16 Mayıs 1909 (3 Mayıs 1325) tarihinde Meclis'te Kırkkilise Mebusu Mustafa Arif Bey'in "*Kapı kethüdalıklarının vazifesi, evrakı postadan alıp devaire taksimden ibaret. Sırf, hademeye ait vazifedir. Böyle maaş vererek ipkasında hiçbir mana yoktur. Bugünden itibaren ilgasını teklif ederim.*" diyerek meseleyi gündeme getirmesi ile sorun yeniden ele alınmıştır. Selanik Mebusu Mehmet Cavit Bey (Muvazene-i Maliye Encümeni Mazbata Muharriri), zaten Muhasebe Encümeni'nin kapı kethüdalıklarının kaldırılmasına karar verdiğini belirtmesi üzerine kapı kethüdalıklarının ilgası için Meclis'te oylama yapılmış ve kabul edilmiştir. Nisan ayı maaşlarının da düzenlenen surette verilmesine karar verilmiştir (MMZC C.3: 447; Tural 2009a: 246).

12 ve 15 Haziran 1909 tarihlerinde Dâhiliye Nezareti Mektubi Kaleminden merkez teşkilatındaki bütün nezaretlere⁹, taşradaki bütün vilayetlere ve müstakil livalara (elviye-i gayr-i mülhaka) kapı kethüdalıklarının kaldırıldığı bildirilmiştir. Duyuruya göre vilayet kapı kethüdalıkları kaldırıldığı için bundan sonra vilayetlerden herhangi bir daireye yazılacak muharrerat doğruca o daire namına postaya verilecektir. Dairelerden vilayetlere yazılacak muharrerat da aynı muameleye tabi olacaktır. Gereğinin yapılması, posta ve telgraf lüzumunun ilgililere tebliği, dairelerle vilayetler arasında gidip gelen muharreratın tanzimine, gönderilmesine ve sevkiyatına özen gösterilmesi istenmiştir (DH.MKT, nr.2840/93; nr.2845/11; ZB, nr.603/46; MF.MKT, nr.1131/2).

Babîlî'nin alt katında kaldırılan kapı kethüdalıklarına ait iki oda da Tarih-i Osmanî Encümeni'ne tahsis edilmiştir (Akbaşrak 2009: 79).

⁹ Gönderilen birimler şunlardır: Meşihat, Harbiye, Bahriye, Adliye, Maliye, Evkaf, Ticaret ve Nafia, Maarif, Orman ve Me'adin ve Ziraat, Defter-i Hakani, Sıhhiye, Telgraf ve Posta, Rüşumat, Zabtiye, Mülkiye ve Askeri Tekaüd Sandıkları Nezareti (BOA, DH.MKT, nr.2845/11).

Bütün bu gelişmeler esnasında, Mekke Emiri Hüseyin bin Ali, Mekke Emareti'nin diğer vilayetlere benzememesinden dolayı, çeşitli zamanlarda, kapı kethüdalığının istisna olarak kaldırılmamasını ve eski kapı kethüdası Safvet Bey'in görevine devam etmesini istemiştir¹⁰. Ancak kapı kethüdalıklarının kaldırılması Meclis-i Mebusan tarafından kabul edildiğinden Mekke ve Medine Kapı Kethüdası Safvet Bey'in görevine devam etmesi uygun görülmemiştir (9 Ağustos 1909) (BOA, BEO, nr.3599/26988, 1. Belge).

Carter V. Findley kapı kethüdalarını, reform öncesi dönemdeki desentralizasyonun kalıntısı olarak değerlendirmiştir (Findley 1986: 6; 1994: 153-154). Manisa Mebusu İlhami Efendi 17 Şubat 1909 (4 Şubat 1324) tarihinde vilayet kapı çukadarlıkları için de böyle bir değerlendirme yapılarak kaldırılmasını teklif etmişti. Onun takrire göre kapı çukadarlığı memuriyetinin artık siyasi ve tarihi önemi kalmamıştır. Kapı çukadarları vilayet idaresinin tesisinden önceki derebeyiler zamanında ve vilayet idaresinin de uygulanmadığı dönemlerde maaşı valiler tarafından verilen, her vilayet ve emaretin evrak muamelatının takibini yapan görevlilerdi. Ayrıca o bölgenin adeta bir konsolosu veya maslahatgüzarı makamındaydı. Bunların tahsisatları sonradan hazinece verilse de yegâne vazifeleri taşradan gelecek mektupları nazırlara veya ait olduğu dairelere iletmekten ibaretti. Bu vazifeyi ise posta dağıtıcıları veya hademeler görebileceğinden bunlara aylık üçer, dörder ve hatta beşer bin kuruş maaş verilmesi Hazine için gereksizdir. Bundan dolayı mevcudiyetine artık gerek kalmayan bu vazifenin bundan sonra lağvedilmesi ile bir hayli meblağ da hazine tarafından tasarruf edilecektir. Teklifin bütçenin tetkiki esnasında dikkate alınarak Bütçe Komisyonuna havalesini talep etmişti. Bunun üzerine Meclis'te teklifin uygunluğu dile getirilmiş, ardından Siverek Mebusu Nurettin Bey, 93 Meclis-i Mebusan'ın bu memuriyeti lağvettiğini ve o tarihten itibaren münhalin ortaya çıkması hâlinde göreve kimsenin atanmayacağını karara bağladığını dile getirir¹¹. Ardından teklif dikkate alınarak Bütçe Komisyonuna havale edilmişti (MMZC, C. 2, İ.34, 11 Şubat 1324: 28).

Sonuç olarak 16 Mayıs 1909 tarihinde Kapı Kethüdalığı Komisyonu lağvedilmiştir. Böylece devlet, mali krizin olduğu bir dönemde aylık yaklaşık 40.000 kuruş tasarruf ederek hazineye aktarmıştır.

4. Kaldırılmasından Sonra Ortaya Çıkan Gelişmeler

Kapı kethüdalıklarının 16 Mayıs 1909 tarihinde kaldırılmasının ardından, özlük işlemleri nedeniyle sorunlar bir müddet daha devam etmiştir. Üç aylık geçici bütçe, Meclis-i Mebusan'dan birtakım düzeltmelerle geçmiş, kapı kethüdalarının maaşları hususunda şu karar alınmıştır: “*Adı geçen memuriyet kaldırılmıştı ancak kapı kethüdaları nisan maaşlarını düzenlenen şekilde alacaklardır.*” Akabinde ise kapı kethüdalarının bir kısmı emekliliklerini istemiş, bir kısmı ise kadro dışında kaldıklarını beyan ederek mazuliyet maaşı talebinde bulunmuşlardır (BOA, BEO, nr.3582/268639, 2. Belge; DH.MKT, nr.2847/76, 1 ve 2. Belge).

Emekliliğini isteyenlerin işlemleri yapılmış, kadro dışı kalanlara Mazulin Sandığınca kanunen hak ettikleri mazuliyet maaşları tahsis edilmiştir. Ancak bu maaşlar için, Meclis-i Umumi tarafından yapılan Tensikat Kanunu'nun ilgili hükümleri uygulanacaktı (BOA, BEO, nr.3582/268639, 1. Belge, 22 Haziran 1909).

¹⁰ BOA, DH.MKT, nr.2788/43, (24 Mart 1325/ 6 Nisan 1909); BEO, nr.3599/26988, 2. Belge, 10. Belge (4 Haziran 1325/17 Haziran 1909), 11. Belge, 12. Belge. 11. Belgede yer alan ibareler şöyledir: “Bilcümle kapı kethüdalık vazifesinin taht-ı karara alındığı mesmuattan bulunmuş olup halbuki azade-i arz ve tezkâr olduğu vecihle Haremeyn-i muhteremeyn mühimmât ve levâzımâtı ve bilcümle ma'âşât ve mahsûsâtı ve buraca vukua gelecek kaffe-i umur-ı muhabereyi vakt ü zamanıyla takip etmek üzere vilâyât-ı saireye mukîs olmayan Hicaz vilayeti kapı kethüdalığının velev ki diğer namıyla istisna ve ikâsı zaruriyattan görüldüğünden zaten ötedenberi işe vakıf olarak bu babda hüsn-i hizmet ve gayreti meşhud olan Safvet Beyin istihdamı hususuna müsaade-i celile-i cenâb-ı sadaretpenahileri şayan buyurulmak babında”. Mekke Emiri 22 Şubat 1324 [7 Mart 1909].

¹¹ Maalesef bugün ilk meclisin tutanakları elimizde değildir. 1909 yılında Çırağan Sarayı yangınında telef olmuştur. Gazetelerden ve meclisteki müzakerelere değinen muamelattan kalan belgelerden derlenerek hazırlanmış, 93 Meclis'i'nin tutanakları içeren iki ciltlik eser için bk. Us 1939; 1954.

Bütün bu işlemler yürütülürken mazul üç kapı kethüdası Hulusi, Ahmet Hilmi ve Sabri Beyler, Sadaret'e yazdıkları arzuhalde, R. 28 Mayıs 1325 (10 Haziran 1909) tarihine kadar vazifelerini yapmalarına rağmen maaşlarının mayıs başlangıcında kesilmesi ile mağdur olduklarını, çalıştıkları günlere ait maaşlarının düzenlenen miktar üzerinden ödenmesini istemişlerdir (BOA, BEO, nr.3582/268639, 1. Belge; DH.MKT, nr.2862/89, bütün ekleri). Kapı kethüdalarının dilekçeleri aşağıda verilmiştir:

Sadaret'e

Muvakkat bütçe mucibince vilâyât-ı şâhâne kapı kethüdalıklarının nisan nihayetinden itibaren lağvedilmesine mebni açıkta kalacaklar hakkında ne vecihle muamele olunacağı dâhiliye nezaret-i celilesinden istizan olduğu mesmû'-ı çakeranemiz oldu. Halbuki acizleri karar-ı mezkurdan bî-haber bulunduğumuzdan dolayı şehir-i mayıs 28. gününe kadar ifâ-yı vazife ile bu uğurda emsali vecihle az çok masraf dahi etmiş olduğumuzdan ilga muamelesinin mayıs iptidasından itibaren edilmesi mağduriyetimizi mucib olacağı gibi mayısta ifa-yı vazife etmiş olduğumuz cihetle muvafık madelet dahi olamayacağından mayıs maaşının itasıyla haziran iptidasından itibaren kadro haricinde kalanlar hakkındaki muamele vecihle ifa-yı icabına müsaade-i celile-i cenâb-ı fehmet-penahilerini istid'â eyleriz. Ol-babda emr ve ferman hazret-i menlehü'l-emrindir. Fi 6 Haziran 1325.

Kapı Kethüdalrı es-Seyyid Mehmed Hulusi, Ahmed Hilmi, Sabri (BOA, DH.MKT, nr.2862/89, 1. Belge)

Konuyla ilgili yazışmalara göre Sadrazam'ın, 28 Mayıs'a kadar çalışan kapı kethüdalarının maaşlarının düzenlenen miktar üzerinden verilmesini uygun bulmasına rağmen (BOA, BEO, nr.3582/268639, 1. Belge), Dâhiliye Nazırı sıkıntılı olan bu durum hakkında Sadrazamı şu şekilde bilgilendirmişti: Meclis-i Umumi'de alınan "*kapı kethüdalıklarının kaldırılması ve maaşlarının Nisan sonuna kadar verileceği*" hükmü gereğince işlemler yapılmıştı. Kapı kethüdalarının mayıs istihkaklarının verilmesine, Dâhiliye Nezaretinde karşılık bulunmadığından hazinece söz konusu maaşın mayıs ayı bütçesine iadesi mümkün olursa ona göre icabının yapılması ve Dâhiliye Nezaretine sonucunun bildirilmesi gerekmişti (BOA, DH.MKT, nr.2862/89, 2. Belge ve 3. Belge; BEO, nr.3592/269338). Bunun üzerine Sadaret ile Maliye Nezareti arasındaki yazışmalar sonucu 29 Haziran 1325 (12 Temmuz 1909) tarihinde Maliye Nazırının verdiği cevapta, kapı kethüdalarının maaşlarının mayıs başlangıcından itibaren kesilmesi, Meclis-i Umumi'de alınan karar gereğinden olduğundan bunun haricinde Hazinece herhangi bir şey yapılamayacağı bildirilmiştir (BOA, BEO, nr.3592/269338, 1. ve 2. Belge; DH.MKT, nr.2862/81, 1. Belge).

Dâhiliye Nezareti tensikatında açığa çıkarılan kapı kethüdalarının maaşları 5 Temmuz 1325 (18 Temmuz 1909)'da Meclis-i Mebusan'da görüşülmüş ve bu konuda bir kanun maddesi hazırlanması uygun görülmüştür. 25 Temmuz'da hazırlanan kanun maddesine göre; kapı kethüdalarına maaşlarının kesildiği tarihten Tensikat Kanunu'nun uygulanmaya başladığı Ağustos başına kadar kadro haricinde kalan memurlara kıyasen maaş verilecek ve "*bu maaşat kısmına yeniden bir senelik icra edilen zamâimin 5 aylık farkından tesviye olunacaktır*" (MMZC, C.6: 169). Bu kanun maddesi 16 Ağustos 1909 (3 Ağustos 1325) tarihinde "*Dersaadet Polis Memurlarından Açığa Çıkarılanlarla Vilâyât Kapı Kethüdalarına İta Edilecek Maaşat Hakkında Kanun*" adıyla *Resmî Gazete*'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Buna göre;

Madde 3: Dâhiliye Nezareti tensikatında açığa çıkarılmış olan vilâyât kapı kethüdalarına maaşları kat' tarihinden itibaren tensik komisyonunun mebde-i cereyanı olan Ağustos 1325 iptidasına kadar kadro harici kalan memurine kıyasen maaş ita edilecek ve bu maaşat dâhiliye bütçesi maaşat kısmına yeniden bir senelik icra edilen zamâimin [ilaveler] beş aylık farkından tesviye olunacaktır.

Madde 4: İşbu kanunun icra-yı ahkamına maliye ve dâhiliye nazırı memurdur. Fi 39 Receb 1327 ve fi 3 Ağustos 1325 (Düstur, II. Tertip, C. 1: 603-604).

Emekli olmak için başvuru yapanların Dâhiliye Nezareti Muhasebe Kaleminden devlete hizmet müddetini gösteren cetvelleri hazırlanmış, Mülkiye Tekaüt Sandığına gönderilmiş, onlara tensik ve tekaüt kanunnamelerine göre aylık olarak ödenen emeklilik maaşları bağlanmıştır. Emeklilik için başvuran kapı kethüdaları ve bazılarına bağlanan emekli maaşları 3. tabloda gösterilmiştir.

3. Tablo: Emekli Olan Kapı Kethüdaları ve Emeklilik Maaşları

Kapı Kethüdasının				
Adı	Görev yeri	Emeklilik veya Mazuliyet Maaşı	Eski Maaşı	
Ahmed Hilmi Beyefendi	Hüdavendigâr vilayeti	Ulaşılamadı	5.500	
Mehmet Efendi ¹²	Aydın vilayeti	Ulaşılamadı	1.700	
İbrahim Şahâb Bey ¹³	Ankara ve Konya vilayetleri	1.402 ¹⁴	2.000	
Esad Bey ¹⁵	Bitlis, Erzurum ve Van vilayetleri	1.272 ¹⁶	1.850	
Hulusi Beyefendi ¹⁷	Adana ve Sivas vilayetleri	3.700 ¹⁸	7.000	
Münir Beyefendi ¹⁹	Trabzon vilayeti	2.652 ²⁰	3.800	
Mehmed Arif Beyefendi ²¹	Edirne, Suriye ve Beyrut vilayetleri	2.881 ²²	4.000	
Şakir Efendi ²³	Cezayir-i Bahr-i Sefid vilayeti	Ulaşılamadı	2.950	
Osman Nuri Beyefendi ²⁴	Kosova, İşkodra vilayetleri ile Bingazi Sancağı	Ulaşılamadı	2.700	

Bazı kapı kethüdalalarının emekli olduktan sonra kanunlara göre hak ettikleri maaşları şu şekildeydi: Esad Bey, 1.850 kuruş maaş alırken, 1.272 kuruş emeklilik maaşı almaya hak kazanmıştı. 2.000 kuruş maaş alan İbrahim Şahap Bey'in emeklilik maaşı 1.402 kuruştur. 3.800 kuruş maaş alan Münir Beyefendi'nin emeklilik maaşı ise 2.652 idi. Mehmet Arif Beyefendi'nin 4.000 kuruşluk maaşı, 2.881 kuruş emeklilik maaşına düşmüştü. Hulusi Beyefendi ise 7.000 kuruş maaş alırken hak ettiği emeklilik maaşı 3.700 kuruştur. En düşük maaş alan Esad Bey'in emeklilik sonrası, önceki maaşının %69'unu alırken, Hulusi Beyefendi %53'ünü alabilmiştir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ile bütün devlet teşkilatında önce gayriresmî sonra resmî olarak -siyasi, mali, idari nedenlerden- büyük çaplı tensikat yani yeniden

¹² BOA, DH.MUİ, nr.5-3/3, 1., 2., 3. ve 4. Belgeler. DH.MUİ, nr.6-1/4/2, 24 Ağustos 1325.

¹³ BOA, DH.MKT, nr.2848/10, 1. ve 2. Belge, 2 Haziran 1325; BEO, nr.3614/270982.

¹⁴ BOA, ŞD, nr.1097/110, 20 Haziran 1325; İ.TKS, nr.23/14, 21 Temmuz 1325.

¹⁵ BOA, BEO, nr.3628/272073.

¹⁶ BOA, ŞD, nr.1098/154, 21 Temmuz 1325; İ.TKS, nr.23/43, 15 Ağustos 1325.

¹⁷ BOA, DH.MKT, nr.2845/18, 1. ve 2. Belge, 1 Haziran 1325; BEO, nr.3613/270961.

¹⁸ BOA, ŞD, nr.1097/97, 20 Haziran 1325; İ.TKS, nr.23/20, 22 Temmuz 1325.

¹⁹ BOA, BEO, nr.3597/269721; DH.MKT, nr.2844/31, 1. ve 2. Belge, 1 Haziran 1325; DH.MKT, nr.2886/81, 1. ve 2. Belge, 8 Temmuz 1325.

²⁰ BOA, ŞD, nr.1095/45, 18 Haziran 1325; İ.TKS, nr.22/84, 28 Haziran 1325.

²¹ BOA, DH.MKT, nr.2845/12, 1. ve 2. Belge, 2 Haziran 1325; BEO, nr.3596/269654, 27 Haziran 1325.

²² BOA, ŞD, nr.1095/60, 18 Haziran 1325; İ.TKS, nr.22/77, 22 Haziran 1325.

²³ BOA, DH.MKT, nr.2850/6 ekleriyle birlikte, 7 Haziran 1325.

²⁴ BOA, DH.MKT, nr.2889/47, 1. ve 2. Belge, 19 Temmuz 1325.

düzenleme hareketlerine girişilmiştir. Tensikatla birlikte mali kriz içindeki devlette memur maaşları düşürülmüş, bazı memuriyetler kaldırılmış, yaşlı olan memurlar emekli edilmiş, edilemeyenler ise azledilerek kadro dışında bırakılmıştır. Bu durumdan etkilenen kurumlardan biri de Babiâli'nin Dâhiliye Nezaretine bağlı olan Vilayet Kapı Kethüdarları/Kapı Kethüdalıkları Komisyonudur.

Tensikata başlanmadan önce Kapı Kethüdarları Komisyonunda 36 mülki birimin işlerini gören 11 kapı kethüdası ve 15 kapı çukadarı olmak üzere toplam 26 kişi çalışmaktaydı. Komisyonunda çalışanlara aylık toplam 40.787,5 kuruş maaş verilmekteydi. Kapı kethüdarları esas olarak vilayetlerden Babiâli'ye gelen, Babiâli'den de vilayetlere giden evrakı kaydeder ve kapı çukadarları vasıtasıyla onları ait olduğu makamlara iletir; muhaberatı kolaylaştırır, muamelatı hızlandırırlandı. Önemli muharreratın güvenli şekilde gönderilmesini sağlar, mevcut emirlerin de ilgili birimlere bildirilmesini üstlenirlerdi.

Kapı Kethüdarları Komisyonunda tensikat yapılması fikri ilk olarak komisyonunda kapı çukadarı olarak çalışan Mehmet Mevlüt Bey tarafından 16 Ağustos 1908 tarihinde Dâhiliye Nazırı'na yazılan dilekçe ile dile getirilmişti. Mevlüt Bey'e göre kapı kethüdarları arasında okuma yazma bilmeyen ve işine layık olmayanlar vardı. Yapılacak tensikatta komisyon şu şekilde düzenlenebilirdi: 1.000-1.200 kuruşluk maaşla bir kapı kethüdası ve 500-600 kuruş maaşla dört kapı çukadarı istihdam edilebilirdi. Ürgüp kasabası rüştiyesinden diplomalı olan kendisinin tensikatta kayırılmasını istemişti. Ancak Dâhiliye Nazırı'na yazdığı dilekçeden cevap alamaması üzerine bu sefer 8 Ekim 1908 tarihinde Sadrazam'a tensikatta kayırılması için bir dilekçe yazmıştı. Bu dilekçede ek olarak yüksek rütbelilerle akrabalık ve bağlılığı olanların memuriyetlere atandığını belirterek bu gibi hâllere meydan verilmemesini istemişti.

Dâhiliye Nazırı İbrahim Hakkı Bey ise vilayet kapı kethüdalıkları konusundaki fikrini 9 Kasım 1908 tarihinde sadrazama yazdığı rapor ile dile getirmişti. Buna göre, postanelerin muamelatının akışı eskisinden daha düzenli ve daha mükemmel bir şekilde işlemekteydi. Evrakın alınıp verilmesinde kapı kethüdarlarının aracılığı ise gecikmelerin meydana gelmesine neden olmaktaydı. Ayrıca resmî muharreratın çoğu evrak odalarından doğrudan doğruya postaneye, postaneden de yine aynı şekilde evrak odalarına verilmektedir. Hâl böyle olunca kapı kethüdarlarıyla kapı çukadarlarının aracılığına ve istihdamına ve hazinece lüzumsuz masraflara katlanılmasına gerek yoktu. Bu yüzden kapı kethüdalıklarının kaldırılmasının veya devamının Meclis-i Mahsus-ı Vükela'da görüşülerek, neticesinin Dâhiliye Nezaretine bildirilmesini istemişti.

Dâhiliye Nazırı'nın raporu 11 Kasım 1908 tarihli İkdâm gazetesi ile kamuoyuna duyurulmuştu. Bunun üzerine kapı kethüdarlarından dördü (Ahmet Hilmi, Sabri, Safvet ve Mehmet Beyler) tensikat hakkındaki düşüncelerini Dâhiliye Nazırı'na 23 Kasım 1908 tarihli dilekçe ile iletmışlerdi: Buna göre kapı kethüdalıkları gereksiz bir memuriyet değildi. Ancak kapı kethüdarları arasında evinde ikamete mecbur olan ileri yaştakilerin emekli edilmeleri gerekirdi. Ayrıca aylık tahsisatın yarısı hazineye aktarılarak kalan yarısının da kapı kethüdarları arasında eşit dağıtılarak tensikatın yürütülmesini istemişlerdi. Ancak isteklerine Dâhiliye Nazırı'ndan cevap gelmeyince, bu kez Kapı Kethüdarları Komisyonu mührüyle 24 Aralık 1908 tarihinde Sadrazam'a bir dilekçe yazdılar. Buna göre Meclis-i Mebusan'ın önceki toplantısında Kapı Kethüdalıkları Komisyonu'nun gerekliliğine dair bir karar alınmıştı. Ancak bu karara aykırı olarak kaldırılması işlemlerine başlanmasına itiraz etmişlerdi.

Kapı kethüdarlarından gelen baskılar nedeniyle hükümet bu işi bir süre sürüncemede bırakmayı tercih etmiş olmalıdır. Ta ki konu Meclis-i Mebusan'da gündeme gelene kadar. 20 Şubat 1909 tarihinde Bolu Milletvekili Zeki Efendi Meclis'e kapı kethüdalıkları ve çukadarlıklarının kaldırılması ile ilgili bir takrir (önerge) sunmuştu. Takrire göre postaların şimdiki düzenli hâlden dolayı adı geçen memuriyetlerin varlığına gerek kalmamaktadır. Meclis takriri gündemine alarak konuyu Bütçe Encümeni'ne havale etmişti.

17 Şubat 1909 tarihinde de kapı çukadarlıklarının kaldırılması Manisa Milletvekili İlhami Efendi tarafından Meclis'te dile getirilmişti. Ona göre kapı çukadarlığı memuriyetinin artık tarihi ve

siyasi önemi kalmamıştı. Onlar, vilayet idaresinin tesisinden önceki derebeyiler zamanında ve vilayet idaresinin uygulanmadığı dönemlerde valilerin evrak işleri takip eden görevlilerdi. Bu vazife posta dağıtıcıları ve hademeler tarafından görülebilirdi. Bu kişilere aylık maaş verilmesi gereksizdi. Zaten Siverek Milletvekili Nurettin Bey'in belirttiğine göre, 93 (1877-1878) Meclis-i Mebusanı bu memuriyeti lağvetmişti. Münhal olduğunda göreve kimsenin atanmayacağını karara bağlandığını belirtmesi üzerine konu Bütçe Encümeni'ne havale edildi.

Kapı kethüdaları meselesi, bu sefer 16 Mayıs 1909 tarihinde Meclis'te Kırkkilise Milletvekili Mustafa Arif Bey'in kapı kethüdalıklarının kaldırılmasına dair düşüncelerini dile getirmesi ile gündeme geldi. Ardından Selanik Milletvekili Mehmet Cavit Bey'in, Muhasebe Encümeni'nin kapı kethüdalıklarının kaldırılmasına dair karar aldığını belirtmesi üzerine Meclis'te, kaldırılmasına dair oylama yapılmış ve 16 Mayıs 1909 tarihinde vilayet kapı kethüdalıkları kethüda ve çukadarla birlikte kaldırıldı. Böylece aylık yaklaşık 40.000 kuruş tasarruf edilerek hazineye aktarıldı. 12 ve 15 Haziran 1909 tarihlerinde devlet teşkilatındaki bütün birimlere kapı kethüdalıklarının kaldırıldığı, bundan sonra vilayetler ile devlet daireleri arasında meydana gelecek yazışmaların doğruca ilgili birim adına postaneye verilmesi gerekliliği duyuruldu. Bu kararın alınmasından önce ve sonra Mekke Emiri, Hicaz vilayetinin diğer vilayetlere benzememesinden dolayı kapı kethüdalığının kaldırılmamasını istese de Meclis tarafından alınan kararın dışında bir şey yapılamayacağı Emir'e iletilmişti.

Kapı kethüdaları meselesi özlük işlemleri nedeniyle bir müddet daha devam etmiştir. Rumi tarihe göre 3 Mayıs 1325'te alınan kararla kapı kethüdalıkları kaldırılırken nisan maaşlarını da düzenlenen şekilde alacakları dile getirilmişti. Bunun üzerine bazıları emekliliklerini istemiş ve kendilerine emeklilik maaşı bağlanmıştı. Bazıları ise kadro dışında kaldıklarını beyan ederek mazuliyet maaşı talebinde bulunmuş ve açıkta kaldıkları süre zarfında mazuliyet maaşları verilmişti. Ancak bütün bu işler yürütülmekteyken kapı kethüdalarından Hulusi, Ahmet Hilmi ve Sabri Beyler R. 28 Mayıs 1325 (10 Haziran 1909) tarihine kadar vazifelerini yapmalarına rağmen maaşlarının mayıs başlangıcında kesilmesi ile mağdur olduklarını, çalıştıkları günlere ait maaşlarının düzenlenen miktar üzerinden ödenmesini istemişlerdi. Ancak kapı kethüdalarının maaşlarının mayıs başlangıcından itibaren kesilmesi, Meclis'te alınan karar gereği olduğundan bunun haricinde Hazine tarafından herhangi bir şey yapılamamıştır.

Kapı kethüdaları, XVI. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar Osmanlı devletinin iç işlerinde kendine özgü bir yere sahip olmuşlardır. Geleneksel Osmanlı sisteminde son derece itibar sahibi olup önemli görevler yapmışlardır. Tanzimat'ın ilanıyla başlayan çağdaşlaşma sürecinde posta ve telgraf sistemindeki gelişmeler ve intizam kapı kethüdalarına olan bağlılıkları azaltmaya başlamıştır. Bu durum da hem II. Meşrutiyet'in ilan edildiği hem de devletin mali kriz yaşadığı bir dönemde gerekliliklerinin sorgulanmasına neden olmuştur. Devlet teşkilatının yeniden gözden geçirildiği bir zamanda, devrinin şartlarına göre mevcudiyetlerine gerek kalmadığından 16 Mayıs 1909'da Meclis'te yapılan oylama ile kaldırılmışlardır. Böylece geleneksel Osmanlı sisteminin son parçalarından biri daha tarihe karışmıştır.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV BELGELERİ/ BAŞKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

Babialı Evrak Odası (BEO): nr.3445/258342, nr.3474/260497, nr.3582/268639, 1. ve 2. Belge, nr.3592/269338, 1, 2 ve 3. belgeler, nr.3596/269654, nr.3597/269721, nr.3599/26988 ve ekleri, nr.3613/270961, nr.3614/270982, nr.3628/272073.

Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH.MKT): nr.174/47, nr.1151/31, nr.1167/71, 1 Mayıs 1323, nr.2651/77 ve ekleri, nr.2678/69 ve ekleri, nr.2788/43, nr.2840/93, nr.2844/31, 1. ve 2. Belge, nr.2845/11, nr.2845/12, 1. ve 2. Belge, nr.2845/18, 1. ve 2. Belge, nr.2847/76, 1. Belge, 1 Haziran 1325; 2. Belge, 4 Haziran 1325, nr.2848/10, 1. ve 2. Belge, nr.2850/6 ve ekleri,

nr.2862/81, bütün ekleriyle, nr.2862/89, bütün ekleriyle, nr.2886/81, 1. ve 2. Belge, nr.2889/47, 1. ve 2. Belge.

Dâhiliye Nezâreti Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Belgeleri (DH.MUİ): nr.5-3/3, 1., 2., 3. ve 4. Belgeler; nr.6-1/4/2.

Dosya Usulü İrâdeler (DUİT): nr.58/76.

İrâde - Dâhiliye (İ.DH): nr.35060 ve Ekleri.

İrâde - Meclis-i Mahsus (İ.MMS): nr.27/1180 ve ekleri.

İrade Tekaüd Sandığı (İ.TKS): nr.22/77, nr.22/84, nr.23/14, nr.23/20, nr.23/43.

Maarif - Mektubi Kalemi (MF.MKT): nr.1131/2.

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d): nr.9254.

Şûrâ-yı Devlet (ŞD): nr.1095/45, nr.1095/60, nr.1097/110, nr.1097/97, nr.1098/154.

Zabtiye Nezâreti (ZB): nr.603/46.

2. YAYIMLANMIŞ ARŞİV BELGELERİ

3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560) (1993). (Yay. Haz.: Nezihî Aykut ve dğr.), Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay.

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC) (1982), C.2, Ankara: TBMM Basımevi.

MMZC (1982), C.3, Ankara: TBMM Basımevi.

MMZC (Tarihsiz), C.6, Ankara: TBMM Basımevi.

3.SÜRELİ YAYINLAR

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye (SDAO), 64. Sene, Hicri 1326.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 65. Sene, 1326 Sene-i Maliye, Selanik Matbaası.

Takvim-i Vekayi, Def'a: 714; Def'a: 721.

Düstur, II. Tertip, C. 1.

İkdam, Numara: 5195.

4. ARAŞTIRMA VE İNCELEME ESERLER

Akbayrak, Hasan (2009). *Milletin Tarihinden Ulusun Tarihine – İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Kurumsal Tarih Çalışmaları*, İstanbul: Kitabevi Yay.

Bayur, Yusuf Hikmet (1991a). *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt I, Kısım I. Ankara: TTK Yay., 4. Baskı (ilk baskısı 1940).

Bayur, Yusuf Hikmet (1991b). *Türk İnkılâbı Tarihi*, Cilt I, Kısım II. Ankara: TTK Yay., 4. Baskı (ilk baskısı 1940).

Canatar, Mehmet (2002). "Kethüdâ". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı, cilt 25, ss.332-334,

Cezar, Yavuz (1986). *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi*, İstanbul: Alan Yay.

- Devellioğlu, Ferit (2005). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Yay. Haz.: Aydın Sami Güneşçâl, Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 22. Baskı.
- Doğan, Muzaffer (2010). "III. Selim Döneminde Devlet Teşkilâtına Dair Bazı Düzenlemeler", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, Ed. Seyfi Kenan, İstanbul: İSAM Yay., s.79-104.
- Doğan, Muzaffer (2011). "Tanzimat Dönemine Kadar İstanbul ve Bâbîâlî", *Tarih İçinde İstanbul Uluslararası Sempozyumu Bildiriler (14-17 Aralık 2010)*, Yay. Haz.: Davut Hut- Zekeriya Kurşun- Ahmet Kavas, İstanbul: Marmara Üniversitesi Yay.: 201-210.
- Dördüncü, Muharrem (2013). *İbrahim Hakkı Paşa'nın Hayatı ve Devlet Adamlığı (1863-1918)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi.
- Düşünmez, Döndü (2006). *Tanzimat Devri Osmanlı Mülki İdaresinde Kapı Kethüdalığı*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Muhittin Tuş.
- Düşünmez, Döndü (2010). "Tanzimat Devrinde Kapı Kethüdalığı Müessesesi Hakkında Temel Bilgiler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.28, Konya, s.375-401.
- Ergün, Mustafa (1996). *İkinci Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri (1908-1914)*, Ankara.
- Findley, Carter V. (1986). "The Evolution of the System of Provincial Administration as Viewed from the Center", *Palestine in the Late Ottoman Period*, Ed. David Kushner, Jerusalem: 3-29.
- Findley, Carter V. (1994). *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform Bâbîâlî (1789-1922)*, Çev.: Latif Boyacı-İzzet Akyol, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Gökçe, Turan (1993). "Vüzerâ Kânûnnâmesi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, VIII, İzmir, s.99-125.
- İnal, İbnülemin Mahmut Kemal (1982). *Son Sadrazamlar*, C.III, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İpşirli, Mehmet (1993). "Dâhiliye Nezâreti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C.8: 414-416.
- Kansu, Aykut (2017). *1908 Devrimi*, Çev. Ayda Erbal, İstanbul: İletişim Yay., 8. Baskı (ilk baskısı 1995).
- Kırmızı, Abdulhamit (2008). "Meşrutiyette İstibdat Kadroları: 1908 İhtilalinin Bürokraside Tasfiye ve İkame Kabiliyeti", *1908-2008 Jön-Türk Devrimi'nin 100. Yılı Uluslararası Kongre (28-30 Mayıs 2008)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi: 1-13.
- Kolay, Arif (2017). "II. Meşrutiyet Döneminde Hariciye Nezaretinde Tensikat ve Bürokratik Değişim (1908-1910)", *Türkiyat Mecmuası*, C.27/1: 193-214.
- Kurşun, Zekeriya (2010). "İbrâhim Hakkı Paşa", *DİA*, C.21: 311-314.
- Nizri, Michael (2016). "Rethinking Center-Periphery Communication in the Ottoman Empire: The Kapı-Kethüdası", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, S.59: 473-499.
- Orhonlu, Cengiz (1969). "Osmanlı Devlet Teşkilâtına Aid Küçük Bir Risâle "Risâle-i Terceme"", *Belgeler*, C.IV, S.7-8, Ankara: TTK Yay.
- Özkan, Asaf (2014). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Askerî ve Mülki Bürokraside Tasfiyeler: Askerî ve Mülki Heyet-i Mahsusalar*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Sadri Sema (2002). *Eski İstanbul Hatıraları*, Hazırlayan: Ali Şükrü Çoruk, İstanbul: Kitapevi Yay.

- Tural, Erkan (2006a). *II. Meşrutiyet Döneminde Devletin Restorasyonu Bağlamında 1909 Teşkilat ve Tensikat Kanunu*, Dokuz Eylül Üniv. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Basılmış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ergun Aybars, İzmir.
- Tural, Erkan (2006b). “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Danıştay (Şura-yı Devlet)”, *ÇTTAD*, V/13: 79-89.
- Tural, Erkan (2008a). “Meşrutiyet Dönemi’nde Adliye Mezâhip Nezareti’nde Bürokratik Reform”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.57, S.2: 223-252.
- Tural, Erkan (2008b). II. Meşrutiyet Dönemi’nde Evkâf-ı Hümayûn Nezareti’nde Bürokratik Reform”, *Vakıflar Dergisi*, S.31: 205-225.
- Tural, Erkan (2009a). *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi*, Ankara: TODAİE Yay.
- Tural, Erkan (2009b). “Osmanlı Posta Bürokrasisi 1908-1914”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.28, S.46: 205-230.
- Tural, Erkan (2009c). “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Maârif-i Umûmiyye Nezâreti’nde Bürokratik Reform”, *OTAM*, S.22: 177-206.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. 11. Baskı, Ankara: TDK yay.
- Us, Hakkı Tarık (1939). *Meclis-i Meb’usan Zabıt Ceridesi*. 1293-1877, C.1, İstanbul: Vakit Matbaası.
- Us, Hakkı Tarık (1954). *Meclis-i Meb’usan Zabıt Ceridesi*. 1293-1878 , C.2 (13 Aralık 1877-16 Şubat 1878 İn’ikadları). İstanbul: Vakit Matbaası.
- Van, Nurettin (2012). “II. Meşrutiyet’in İlânından Sonra Polis Teşkilatının Değişimi ve Dönüşümü”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.34: 281-293.
- Yaman, Talât Mümtaz (1940). *Osmanlı Mülki İdaresinde Avrupalılaştırma Hakkında Bir Kalem Tecrübesi*, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Yaşaroğlu, Hasan (2017). “31 Mart Darbe-i Hâile-i Osmaniyesi yahut İstibdadın Sonu”, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Darbeler ve Darbe Kalkışmaları Özel Sayısı*, Volume.12/16 (Bahar 2017), DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11852>, ISSN:1308-2140, Ankara – Turkey, s.453-470.